

УДК: 821.161.3

В. В. Круглова

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, пр. Незалежнасці, 4,
220030 Мінск, Рэспубліка Беларусь, +375 (29) 367 18 43, kruglova_olga92@mail.ru

УЗБАГАЧЭННЕ РЫТМІКА-ІНТАНАЦЫЙНЫХ СТРУКТУР У ПАЭЗІІ ЯНКІ ЛУЧЫНЫ

Артыкул з'яўляецца першай працай у беларускім літаратуразнаўстве, у якой разглядаюцца асаблівасці функцыянавання пэўных рытміка-інтанацыйных структур у лірычнай творчасці Янкі Лучыны. У даследаванні разглядаецца роля рытму і інтанацыі ў структуры вершаванага твора. Аўтар прыводзіць прыклады разнастайных рытмічных і інтанацыйных кампанентаў у паэзіі Янкі Лучыны. У ходзе аналізу вызначаецца роля кожнага з рытмічных і інтанацыйных кампанентаў, якая часцей за ўсё заключаецца ў неабходнасці падкрэсліць пэўную думку і зрабіць на адрасата максімальна моцнае сугестыўнае ўздзеянне. Аўтар прыходзіць да высновы, што найбольш часта Янкам Лучынам выкарыстоўваліся разнастайныя паўторы. У артыкуле паказана, што выкарыстанне паўтораў — адна з вызначальных рыс лірычнай творчасці Янкі Лучыны.

Ключавыя словы: анафара; ампліфікацыя; рэфрэн; паралелізм; шматзлучнікаваць; бяззлучнікаваць; шматпрыназоўнікаваць; рытарычныя фігуры; напеўны верш; гутарковы верш.
Бібліягр.: 6 назваў.

O. Kruglova

Belarusian State University, Ministry of Education of the Republic of Belarus, 4 Nezavisimosti ave.,
220030 Minsk, the Republic of Belarus, +375 (29) 367 18 43, kruglova_olga92@mail.ru

ENRICHMENT OF RHYTHM AND INTONATION STRUCTURES IN POETRY BY YANKA LUCHINA

The article is the first work in Belarusian literary criticism, which considers the peculiarities of functioning of certain rhythm and intonation patterns in Luchina's lyrical creative work. The study examined the role of rhythm and intonation in the structure of poetry. The author gives examples of the diverse intonation and rhythmic components in poetry by Yanka Luchina. The analysis helped to define the role of each of the rhythm and intonation component, which results mainly in the need to emphasize a particular idea and make a maximum strong suggestive effect on the addressee. The author concludes that Yanka Luchina used different repetitions very often. The article shows that the use of repetitions is one of the distinctive features of all the lyrical creativity by Yanka Luchina.

Key words: anaphora; amplification; refrain; parallelism; multiconjunction; conjunctionless; multipreposition; rhetorical figures; melodious verse; spoken verse.

Ref.: 6 titles.

Уводзіны. Рытм і інтанацыя адыгрываюць важную ролю ў арганізацыі вершаванай мовы. Рытм з'яўляецца найважнейшым у паэтычным тэксце, бо менавіта ён адрознівае прозу ад паэзіі. Рытм выконвае функцыю арганізацыі вершаванай мовы. Інтанацыя дапамагае звязаць словы ў сэнсавы адзінства, выдзеліць у выказванні самае істотнае. Яна надае твору пэўную афарбоўку і тым самым выконвае сэнсавыяўленчую і экспрэсіўную функцыі.

Увогуле, можна сцвярджаць, што рытм з'яўляецца галоўнай рысай мастацкага твора. І. Жук падкрэсліў здольнасць рытму выдзяляць мастацкую літаратуру сярод іншых тэкстаў: «Вершазнаўства здолела збудаваць уласную канцэпцыю мастацкага рытму, прызнаўшы рытм за фактар найпершаснай прыкметы вершаванай арганізацыі мастацкага маўлення» [1, с. 29].

Асноўная частка. Функцыя рытму ў мастацкім тэксце заключаецца ў тым, каб абазначыць найбольш важныя выразы для разумення тэксту. І. Жук падкрэсліў узгаданую

функцыю рытму: «...эстэтычная функцыя “строгага” рытму <...> палягае ў тым, каб прапусціць неістотнае для пэўнага мастацкага задання, а істотнае шматкроць узбуйніць» [1, с. 46].

У паэзіі Янкі Лучыны можна вылучыць наступныя рытма-інтанацыйныя кампаненты:

1) вар’іраванне колькасці складоў. Гэты прыём дазваляе паэту вынесці ў асобны радок найбольш важнае выказванне і тым самым паспрыяць лепшаму яго ўспрымання.

У вершы «Czarne myśli» ў адной строфе 3 радкі, у якіх 11 складоў, і 1 радок з 5 складамі. Радкі з меншай колькасцю складоў выражаюць асноўную ідэю цэлай строфы. Іншыя радкі — своеасаблівы ўступ да іх, з дапамогай гэтых паэтычных радкоў Янка Лучына паступова рыхтуе чытача да ўспрымання радкоў карацейшых, бо для таго, каб зразумець апошні радок, патрэбна больш увагі. Калі выкасаваць ці апусціць 11-складовыя радкі і пакінуць толькі 5-складовыя, будзе лёгка вызначыць ідэю цэлага верша — лірычны герой бачыць сваё прызначэнне толькі ў творчасці:

I piosnka moja słabe bierze tony,
Serc bratnich swoim odglosem nie zbudzi;
Widzę, niestety, zem nie przeznaczony
Śpiewać dla ludzi.

Czarne myśli [2, с. 145]

2) паэтычны сінтаксіс, для якога характэрнымі з’яўляюцца наступныя прыёмы.

Паўторы — прыём характэрны ў першую чаргу для народнай паэзіі, ужываючы яго, паэт збліжае сваю творчасць з народнай, надае выказванню большую эмацыйнасць. Паўторы — дамінантная стылістычная рыса паэзіі Янкі Лучыны. Сярод прааналізаваных вершаў няма ніводнага, у якім не ўжываўся б гэты прыём.

Падваенне ў лірыцы Янкі Лучыны часцей за ўсё сустраецца ў пабуджальных сказах, што спрыяе ўзмацненню думкі. У вершы «Serenada» паэт выкарыстоўвае паўтор, каб паказаць, што галоўнае для лірычнага героя — з’яўленне каханай. Паўтараючы дзеясловы ў загадным ладзе, ён быццам прыспешвае сустрэчу з дзяўчынай: «Odpędź, odpędź resztki snu!» [3, с. 46]. У творы «Głost łumi» паўтарэнне слова «napróžno» пераконвае ў безсэнсоўнасці працы паэта: «Napróžno, napróžno nadrywasz twe płuca» [2, с. 143].

Лексічная анафара дапамагае засяродзіць увагу на самых істотных словах у выказванні. У вершы «Pyszny widok» ужыванне анафары садзейнічае перадачы душэнага стану лірычнага героя, які знаходзіцца ў разгубленасці (не можа падабраць шмат розных слоў для апісання Радзімы, бо яна для яго вельмі дарагая), задуменнасці (успамінае свой родны край):

Jakieś piosnki, dumki śpiewa,
Jakieś piosnki, dumki nasze...

Pyszny widok [2, с. 79]

У творы «Z dziejów życia i pieśni» анафара ўзмацняе выражэнне пачуццяў лірычнага героя да сваёй Радзімы і ўсяго, што з ёй звязана. Пры дапамозе анафары выяўляецца вышэйшая ступень любові, якая ахоплівае ўсё, што мае дачыненне да Радзімы. Гэту любоў нішто не можа замяніць, таму паэт і не ўжывае сінонімаў:

Kocham cię, ziemio moja rodzinna,
Leśny pagórkę, łąko zielona, <...>
Kocham was, prochy z ojców mogiły,
Kocham was ciche sosny cmentarne,
Krzyżu przy drodze stary, pochyły, <...>
Kocham cię, kmiotku, ubogi bracie.

Z dziejów życia i pieśni [2, с. 96]

Сінтаксічная анафара спрыяе арганізацыі асобных радкоў у складанае сінтаксічнае цэлае, звязанае адной думкай.

Анафара ў вершы «O zmroku» стварае атмасферу безвыходнасці, цяжкага душэўнага стану лірычнага героя, які спрабуе рознымі спосабамі ўцячы ад бяды, але вынік адзін і той жа, што выклікае яшчэ большы трагізм:

Zawsze ze mną czarna jędza,
Choć się śmieje, — ona we mnie,
Chcę uciekać — lecz dopędza,
Chcę się ukryć, — lecz daremnie.

O zmroku [2, c. 19]

Выкарыстанне анафары ў творы «Na przewozie» спрыяе стварэнню вобраза беднага, неадукаванага народа, дапамагае выклікаць спачуванне ў чытача, бо паўтор слова «znaczo» ў пэўным сэнсе падкрэслівае цяжкі стан беларусаў:

Ni skoczyć rażno w ochoczy taniec,
Ni piosnki usnuć nie umie.
Znaczo, że ciemni, znaczo, że biedni,
Znaczo, że wioski gromada
Krwawo zdobywa chleb swój powszedni.

Na przewozie [2, c. 76]

Анафара ў вершы «Сівер» узмацняе просьбу да ветру адысці ад бедных жыхароў, даць ім магчымасць жыць у дабрабыце:

Хоць бы раз без цябе зарунець бы палям,
Хоць бы раз у свой час адышла бы зіма!

Сівер [5, c. 33]

Рэфрэн, што вызначае лейтматыў усяго твора. Праз верш «Ja umierać niechcę...» праходзіць рэфрэн, які кожны раз часткова змяняецца, што сведчыць пра ўсеабдымнасць жыццёвай праблемы, якая датычыцца ўсіх істот. Нязменнымі застаюцца словаформы лексемы «umrzeć» у спалучэнні з выразам «jeszcze przed wieczorem». Вечар сімвалізуе схіл, канец жыцця; паўтараючы ў кожным радку «jeszcze przed wieczorem», паэт надае твору больш трагізму, перадае страх лірычнага героя перад будучыняй:

Zamarta brzezina jeszcze przed wieczorem.<...>
I zakończył życie jeszcze przed wieczorem. <...>
Ja umierać muszę jeszcze przed wieczorem. <...>
Lecz ja umrzeć nie chcę jeszcze przed wieczorem. <...>
Ja umierać nie chcę jeszcze przed wieczorem...

Ja umierać nie chcę... [2, c. 84]

Ампліфікацыя — прыём, што дапамагае падаць яскравае і дакладнае апісанне прадмета ці з'явы, не прыбягаючы да залішніх канструкцый, якія ўскладняюць успрыманне.

У творы «Kurs literatury powszechnej XIX wieku» Янка Лучына выкарыстоўвае ампліфікацыю, каб паказаць кругаварот жыццёвых праблем — яны ідуць адна за адной, не даючы спачыну. Гэты прыём гіпербалізуе цяжкасці ў становішчы селяніна:

Troski, nudy niedostatek,
Rój zawodów, trud na siły,
Mało chleba, wiele dziełek
Treść powieści stanowią.

Kurs literatury powszechnej XIX wieku [2, c. 93]

У вершы «Dwie zorze» паэт ужывае ампліфікацыю, каб перадаць наплыў пачуццяў лірычнага героя перад сустрэчай з каханай, які нічога не заўважае, акрамя сваіх унутраных хваляванняў:

Biegłem z nadzieją, z wiarą dziecinną,
Z miłością w sercu młodzieńczą...

Dwie zorze [2, с. 74]

Паралелізм дапамагае параўнаць розныя прадметы і з'явы па пэўных крытэрыях, абазначаных паэтам. У творы «Wiosna» паралелізм дапамагае прасачыць чытачу тое, што ўсё ў прыродзе абуджаецца адначасова, але па-рознаму, з розным тэмпам:

Co młode i w pełnym rozwoju,
Powstaje i ciałem i duchem, <...>
Co stare i wieku dożywa, <...>
Chce zerwać ciężące ogniwa.

Wiosna [2, с. 148]

У вершы «Na cmentarzu» паралелізм спрыяе стварыць псіхалагізаваную замалёўку стану прыроды, стварыць уражанне, што ўсё жыве сваім жыццём, нягледзячы на тое, што на могілках няма ніводнага чалавека, акрамя лірычнага героя. Гэты прыём дапамагае адчуць, што лірычны герой не адчувае сябе самотна:

Witaj, przytulku ludzkich nędz cichy!..
Jakże tu pięknie w majowym dniu!
Kwiaty otwały z rosą kielichy,
Drzewa piosenki gwarzą do snu.

Na cmentarzu [2, с. 86]

Паралелізм у вершах «Родной Белоруссии» і «Роднай старонцы» спрыяе паказу беднасці роднага краю і супрацьпастаўляе яго іншым мясцінам, дзе можна сустрэць разнастайныя прыродныя багацці:

Не тянутся горы воздушной грядою,
Не плещет морская волна,
Не пенятся грозно валы водопада,
Катятся шумливой семьёй,
И рощ, и садов благовонных прохлада
Не манит в полуденный зной...

Родной Белоруссии [4]

І непрыглядную хату з пажыткамі,
І поле скупое, выган без пашы...

Роднай старонцы [5, с. 28]

У творы «Дзень за днём» паралелізм дапамагае перадаць цяжкае, безвыходнае становішча беларускага народа і тыя турботы, якія яго хвалююць:

Хмары скрылі нам сонца,
Вецер вые над нівай...

Дзень за днём [5, с. 34]

У вершы «Усёй трупце дабрадзея Старыцкага беларускае слова» аўтар скарыстоўвае паралелізм, каб выказаць вялікую падзяку ўкраінскім артыстам за прыклад служэння мастацтву, прызнасць і братэрства:

Дзякую Вам, брацікі, сястрыцы родныя!
За Вашы хвацкія песні народныя,
За тую гутарку Вашу вясковую,
За праўду светлую, за праўду новую!

Усёй трупце дабрадзея Старыцкага беларускае слова [5, с. 23]

У прысвячэнні «Дабрадзею артысту Манько» Янка Лучына выкарыстоўвае паралелізм, каб падкрэсліць праўдападабенства сцэнічнай ігры артыста, яго талент пераўвасабляцца і хваляваць сэрцы глядачоў:

Ці паскачаш ты Пятруся,
Ці надзенеш у пакрытку... <...>
Усё праўда, — шчыра слова,
Усё наша, ўсё вяскова...

Дабрадзею артысту Манько [5, с. 24]

Шматпрыназоўнікавасць паскарае тэмп верша, стварае ўражанне імгненнасці падзей. У вершы «Przedwiośnie» шматпрыназоўнікавасць дапамагае перадаць працэс надыходу вясны, калі ўсё без выключэння прачынаецца ад першых сонечных промняў:

Zszedł z nieba duch wiosny na ziemię zaskrzeplą,
Na pola, na łąki, na drzewa.

Przedwiośnie [2, с. 114]

Шматзлучнікавасць запавольвае тэмп верша, тым самым прымушае звярнуць увагу на дэталі. У творы «Do poety» Янка Лучына заклікае паэта любіць усё ў айчыне. Пры гэтым шматзлучнікавасць дапамагае канкрэтызаваць з'явы і прадметы, якія з'яўляюцца часткай радзімы:

I kwiatek na łące,
I pola, i zboże,
Pagórków podnóże,
Las, gaik, pasieki,
Jeziora i rzeki...

Do poety [2, с. 134]

Бяззлучнікавасць надае выказванню сцісласць, дапамагае перадаць імклівасць змены вобразаў, малюнкаў перад вачамі або ў памяці лірычнага героя.

У творы «Na przewozie» лірычны герой успамінае Радзіму, супрацьпастаўляючы яе іншым краям. Бяззлучнікавасць ужываецца для таго, каб умясціць у радках як мага больш прадметаў і з'яў, звязаных з Радзімай, каб падкрэсліць, што Радзіма, хаця і бедная, даражэйшая за іншыя краіны:

Na twoich brzegach wydmy i piaski,
Łąki nad twoją odnogą.
Jednak te błonia, te łąny żytnie,
Brzózki przy trakcie szumiące,

Piękny kobierzec, którym zakwitnie
Zielona trawa na łące,
Te gęste lasy, sosny, jodliny,
Grusze, co rosną samotnie
Ten strój ubogi biednej krainy
Wolę nad inne stokrotnie...

Na przewozie [2, c. 76]

Рытарычныя фігуры — прыём узмацняе эмацыйнасць выказвання, падкрэслівае значнасць вершаваных радкоў, перадае ўнутранае хваляванне лірычнага героя, значнасць сітуацыі, апісанай у творы.

Пытанне. У вершы «Gdzieś ty moja piosenka?» рытарычнае пытанне перадае душэўны стан лірычнага героя, які знаходзіцца ў пошуках песні і ніяк не можа знайсці спакою без яе:

Gdzieś ty moja piosenka,
W ciszy nocnej kłębona?

Gdzieś ty moja piosenka? [2, c. 88]

У творы «Czarne myśli» пытанне завастрае значнасць праблемы прызначэння творцы. Гэтым пытаннем і адказам на яго Янка Лучына імкнецца пераканаць чытача, што творчасць неўміручая:

Po co ja żyję? czego od świata
Pragnę w codziennej trosce i męce?
Żyję dla ciebie piosnko skrzydłata...

(«Czarne myśli») [2, c. 145]

Зваротак. У вершы «Lirnik wioskowy» праз зваротак выяўляюцца адносіны паэта да адрасата: «Lirio ty moja śpiewna!» [2, c. 71] — гэта значыць, што гучанне ліры для яго вельмі блізкае. У творы «Z dziejów życia i pieśni» зваротак таксама выражае цёплыя пачуцці да адрасата: «Kocham cię ziemię moja rodzima!» [5, c. 96].

Вокліч. Вокліч у вершы «Pyszny widok» перадае захапленне лірычнага героя пейзажам, унутраную ўзрушанасць ад характава наваколля: «Pyszny widok gór Kaukazu!» [2, c. 79].

У творы «Na powodzian» рытарычны вокліч спрыяе перадачы глыбокага расчаравання з-за сацыяльных праблем сялян:

Smutne wieści! Znów zawisło
Tyle chmur nad płową Wisłą...

Na powodzian [2, c. 116]

Гуканіс. Указаны прыём выкарыстоўваецца Янкам Лучынам у першую чаргу ў пейзажных вершах, дапамагае ўзнавіць гукі прыроды, уласцівыя таму ці іншаму яе стану.

Алітэрацыя (чаргаванне шчылінных гукаў і афрыкат) спрыяе стварэнню ранішняга пейзажу, калі ўсё прачынаецца ад сну і пачынае звінець:

Hej! — tam na górze kościółek stoi
W cieniu jaworów i brzoźki.
Biegłem tamtędy do mej dziewoi,
Do znanej chatki i wioski.
Biegłem z nadzieją, z wiarą dziecinną,
Z miłością w sercu młodzieńczą.
Maj ubrał zbożem niwę rodzinną,

Pola kwiatami się **w**dzięczą!
 Za stromą górą na jasnej wodzie
 Iskrzą się blaski księżycy,
 Pierwszemi smugi błysła na wschodzie
 Poranna zorza — **d**ziewica.

Dwie zorze [2, c. 74]

Асананс (чаргаванне адкрытых галосных) спрыяе стварэнню вясновага пейзажу, перадаць стан, калі абуджаецца прырода і «адкрываецца» чалавечаму воку:

Gdzie przejdę **p**oparem
 Wszędy za mną śladem,
 Czarne wrony z gwarem
Podażają stadem.
 Wszystko **n**aokoło
 Z wiosny tak szczęśliwe,
 Nuci pieśń **w**esołą —
 Hej, **w**oliki siwe!

Piosnka oracza [2, c. 112]

У вершазнаўстве вылучаюцца два інтанацыйныя тыпы верша: напеўны і гутарковы. Абодва яны прыкладна ў аднолькавай ступені характэрны для паэзіі Янкі Лучыны.

Прыклад напеўнага верша, які адносіцца да песеннага віду інтанацыі і якому ўласціва павольнасць, меладычнасць:

Jakby tafla zwierciadła —
 Wód powierzchnia na stawie;
 Mgła wieczorna opadła
 I osiada na trawie.
 Jeszcze zachód w purpurze
 Złote chmurki obleka,
 A już gwiazdka — hen! — w górze
 Mruga do nas zdaleka.

Obrazek [2, c. 121]

І прыклад верша гутарковага, які адносіцца да размоўнага віду інтанацыі і з'яўляецца своеасаблівай споведдзю лірычнага героя:

Po co ja żyję? czego od świata
 Pragnę w codziennej trosce i mece?
 Żyję dla ciebie piosnko skrzydłata,
 Strojna w ubogich rymów sukience.
 Od świata żądam — tylko spokoju.
 Chciałbym wziąć rozbrat z walką codzienną,
 Chciałbym myśl ludzką śledzić w rozwoju,
 Zbadać jej każdą zwrotkę odmienną!

Czarne myśli [2, c.145]

Янка Лучына надаваў вялікае значэнне рытму ў вершаваных творах: «Як паэт, ён быў надзелены выключным адчуваннем вершаванага рытму. Прычым гэтае адчуванне прадвызначалася думкамі, настроймі і пачуццямі, якія ён імкнуўся выявіць у паэтычным слове» [6, с. 71]. Вялікая колькасць рытмастваральных кампанентаў у лірыцы Янкі Лучыны дае падставы сцвярджаць, што паэт клапаціўся пра лёгкасць успрымання і запамінання вершаваных твораў.

Заклучэнне. Янка Лучына надзвычай сур'ёзна і адказна ставіўся да праблемы вершавання, дбаў пра мастацкую даведзенасць вершаў, іх гарманічнасць і дасканаласць. Ён імкнуўся да экспрэсіўна-эмацыянальнага выяўлення рэчаіснасці, сэнсавай глыбіні паэтычнага тэксту, яго паўнаwartаснага чытацкага ўспрымання. Паэт надаваў вялікую ўвагу і значэнне рытму, які спрыяў выражэнню галоўнай думкі верша, меў найбольшае сугестыўнае і эстэтычнае ўздзеянне на чытача (слухача).

Спіс цытаваных крыніц

1. Жук, *І. В.* Празіачны тэкст: дынаміка рытмавага існавання : манаграфія / *І. В. Жук* ; пад рэд. *А. А. Лойкі*. — Гродна : ГрДУ, 2003. — 234 с.
2. *Poezje Jana Niesłuchowskiego*. — Warszawa, 1898. — 156 s.
3. *Kalendarz powszechny*, 1889. — Warszawa, 1888.
4. Северо-Западный календарь на 1893 год / под ред. *А. И. Слупского*. — Минск, 1892.
5. *Лучына, Я.* Творы: вершы, нарысы, пераклады, лісты / *Я. Лучына* ; уклад., прадм. і камент. *У. Мархеля*. — Мінск : Маст. літ., 2001. — 206 с.
6. *Рагойша, В. П.* Беларуская вершаванне / *В. П. Рагойша*. — Мінск : БДУ, 2011. — 207 с.

Паступіў у рэдакцыю 30.11.2017